

DOI 10.33930/ed.2019.5007.47(12)-7

УДК 29

**ДОСВІД РОЗВИТКУ ХАЛЯЛЬ-ТУРИЗМУ В ІНДОНЕЗІЇ ТА
МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ**
*EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF HALAL TOURISM IN
INDONESIA AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN UKRAINE*

Хайсам Мухаммад Ага

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю розробки схем післявоєнного відновлення та розвитку економіки України. Одним з таких напрямків може стати туризм, який, як відомо, відноситься до високоприбуткових видів бізнесу і повинен стати одним з факторів швидкого відновлення економічної галузі країни. Існують різні види туризму, серед яких виділяють: лікувально-оздоровчий, рекреаційний, пізнавальний, фізкультурно-спортивний, професійно-діловий, релігійний та і т.д. Халяльний туризм може відноситися до всіх перерахованих видів туризму. Халяль туризм, це тип туризму, який надає всім бажаним можливість дотримуватися при його здійсненні норми ісламу. Сюди входить, як і логістика, так і обслуговування під час перебування де-небудь і надання харчування відповідно до вимог халяль.

Постановка проблеми. У період післявоєнного відновлення економіка країни потребуватиме притоку великих обсягів фінансів. У деяких регіонах Індонезії сектор туризму став розглядатися в якості основного напрямку збільшення місцевих доходів і джерел доходу для населення. Тому і для післявоєнної України, туризм може стати одним з джерел доходів, і в перші роки він зможе розвиватися на основі збереженої туристично-готельної інфраструктури. Необхідно буде приділити увагу всім напрямкам і видам туризму, які можна буде розвивати в Україні в той період. Одним з напрямків може стати халяльний туризм, який включає в себе різні види туризму, в тому числі і медичний, який може отримати розвиток завдяки відносно недорогому медичному обслуговуванню. Індонезія є переважно мусульманською країною, в якій накопичено багаторічний досвід розвитку різних видів халяльного туризму. Певний

Urgency of the research The relevance of the research topic is related to the need to develop schemes for post-war reconstruction and development of the economy of Ukraine. One of such directions can be tourism, which, as is known, belongs to highly profitable types of business and should become one of the factors for the rapid recovery of the country's economic sector. There are various types of tourism, among which there are: therapeutic, recreational, cognitive, physical culture and sports, professional and business, religious, etc. Halal tourism can relate to all of the above types of tourism. Halal tourism is a type of tourism that provides everyone with the opportunity to observe the norms of Islam when doing it. This includes logistics, as well as service during your stay somewhere and the provision of food in accordance with Halal requirements.

The research objective. During the post-war recovery period, the country's economy will need an influx of large amounts of finance. In some regions of Indonesia, the tourism sector has become seen as the main direction of increasing local incomes and sources of income for the population. Therefore, for post-war Ukraine, tourism can become one of the sources of income, and in the first years it will be able to develop on the basis of the preserved tourist and hotel infrastructure. It will be necessary to pay attention to all areas and types of tourism that can be developed in Ukraine during that period. One of the directions may be halal tourism, which includes various types of tourism, including medical tourism, which can be developed thanks to relatively inexpensive medical care. Indonesia is a predominantly Muslim country, which has accumulated many years of experience in the development of various types of halal tourism. Certain experience can also be

досвід може бути застосований і в Україні. Відзначимо, що дане дослідження знаходиться на стику теології, релігієзнавства, філософії та економічних наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням халяльного туризму, а також розробкою стратегії та основних напрямків його подальшого розвитку займалися Saifudin, Rosana Eri Puspita (2020), Fariana, Andi & Saripudin, Saripudin & Rukmana, Ovalia & Al, (2023), Huda, Nurul & Rini, Nova & Muslikh, Muslikh & Hidayat, Slamet & Takidah, Erika & Sari, Dian & Husniyah, Afidatul. (2022), Gunawan, Eddy & Sartiyah, Sartiyah. (2020) та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники вказують, що розвитку туризму в цілому в тому числі і халяльного сприяє вдале географічне положення країни або регіону. В даному аспекті Україна займає досить вигідне географічне розташування, що може стати привабливим для заможних туристів з країн Перської затоки. Також велику роль відіграють кліматичні умови і в цьому випадку вигідною позицією стає помірний клімат, який також може залучити туристів з близькосхідного регіону, де в літній період досить жаркий клімат і які прагнуть влітку перебувати в країнах з більш помірним кліматом. Також їх приваблює відносно недороге медичне обслуговування. Яке вони зазвичай отримують або в Індії, або в Таїланді та інших країнах Південно-Східної Азії, де створена відповідна інфраструктура. Україна зможе скласти гідну конкуренцію за умови розвитку відповідної інфраструктури та враховуючи релігійні особливості даної категорії туристів. У нашій країні є фактично всі умови і можливості для розвитку халяльного туризму в тому числі і фахівці, які можуть проводити сертифікацію мережі громадського харчування, готелів, медичних центрів та ін. на відповідність стандартам халяль. В даному дослідженні головну увагу буде приділено релігійним аспектам розвитку халяльного туризму в Індонезії, яка має багаторічний досвід розвитку туристичного сектору.

applied in Ukraine. Note that this study is at the intersection of theology, religious studies, philosophy and economic sciences.

Actual scientific researches and issues analysis. Saifudin, Rosana Eri Puspita (2020), Fariana, Andi & Saripudin, Saripudin & Rukmana, Ovalia & Al, (2023), Huda, Nurul & Rini, Nova & Muslikh, Muslikh & Hidayat, Slamet & Takidah were engaged in the study of halal tourism, as well as the development of a strategy and the main directions of its further development. Erika & Sari, Dian & Husniyah, Afidatul. (2022), Gunawan, Eddy & Sartiyah, Sartiyah. (2020) and others.

The statement of basic materials. The researchers point out that the development of tourism in general, including halal tourism, is facilitated by a good geographical location. country or region. In this aspect, Ukraine occupies a fairly favorable geographical location, which can become attractive for wealthy tourists from the Persian Gulf countries. Climatic conditions also play an important role, and in this case, a temperate climate becomes a winning position, which can also attract tourists from the Middle East region, where the climate is quite hot in summer and who tend to stay in countries with a more temperate climate in summer. They are also attracted by relatively inexpensive medical care. Which they usually get either in India. Or in Thailand and other Southeast Asian countries, where the appropriate infrastructure has been created. Ukraine will be able to compete with the development of appropriate infrastructure and taking into account the religious characteristics of this category of tourists. In our country, there are virtually all conditions and opportunities for the development of halal tourism, including specialists who can certify the catering network, hotels, medical centers and other things for compliance with Halal standards. This study will focus on the religious aspects of the development of halal tourism. Which are reflected in Indonesia, which has a rich experience in the development of the tourism sector.

Висновок. Звідси випливає, що в післявоєнний період Україні необхідно звернути увагу на розвиток різних видів туризму. У тому числі і халяльного, вдаючись в цьому питанні до досвіду різних країн в тому числі Індонезії.

Ключові слова: туризм, халяльний туризм, Індонезія, Шаріат, іслам, мусульмани, туризм в Україні

Conclusions It follows that in the post-war period, Ukraine needs to pay attention to the development of various types of tourism. Including halal, resorting to the experience of various countries in this matter, including Indonesia.

Keywords: tourism. Halal tourism, Indonesia, Sharia, Islam, Muslims, tourism in Ukraine

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю післявоєнного відновлення і розвитку економіки України. Залученню інвестицій та створенню додаткових робочих місць. Однією зі сфер, яка може принести швидку і відносно велику фінансову прибуток є туризм, представлений різними видами і напрямками. Одним з напрямків туризму, який може отримати активний розвиток в Україні є халяльний туризм.

Постановка проблеми. Халяльний туризм одне з найбільш перспективних напрямків розвитку туристичного ринку в усьому світі, і Україна не є винятком. Розвитку даного виду туризму можуть сприяти ряд факторів, які є в нашій країні. Це, перш за все, наявність мусульманської громади, що може залучити потенційних туристів, в більшості випадків, толерантне ставлення до прихильників ісламу, можливість забезпечення харчуванням халяль, можливість проведення сертифікації об'єктів розміщення обслуговування і громадського харчування на відповідність міжнародним вимогам стандартів халяль, зручне географічне положення для більшості ісламських країн. Помірний клімат влітку, що важливо для туристів з країн з жарким кліматом. Відносно недороге медичне обслуговування, яке в той же час вимагає деякого удосконалення. Тема дослідження пов'язана як з економічними науками, так і з релігієзнавством, філософією і теологією. Для розвитку даного напрямку туризму Україні необхідно використовувати досвід інших країн, де даний вид туризму вже має певний розвиток. Дане дослідження буде присвячено можливості застосування досвіду Індонезії для розвитку халяльного туризму в Україні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивченням халяльного туризму, а також розробкою стратегії та основних напрямків його подальшого розвитку займалися Jaelani, Aan (2017), Saifudin, Rosana Eri Puspita (2020), Fariana, Andi & Saripudin, Saripudin & Rukmana, Ovalia & Al, (2023), Huda, Nurul & Rini, Nova & muslikh, muslikh & Hidayat, Slamet & Takidah, Erika & Sari, Dian & Husniyah, Afidatul. (2022), Gunawan, Eddy & Sartiyah, Sartiyah. (2020), Meirezaldi, Onni (2020) та ін.

Основні завдання дослідження. Для того, щоб визначити наскільки досвід Індонезії може виявитися затребуваним для розвитку халяль-туризму в Україні необхідно:

- узагальнити досвід розвитку халяль туризму в Індонезії;
- проаналізувати позитивні і негативні тенденції;
- з'ясувати, які види халяльного туризму виявилися найбільш затребуваними в даній країні і чому;
- оцінити вплив кліматичних і географічних особливостей країни на розвиток халяльного туризму в цілому і його окремих видів зокрема;
- встановити які саме напрацювання та досвід може бути застосований в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Географічне положення Індонезії і наявність різноманітних ландшафтів зробило дану країну повноцінним туристичним напрямком [13]. Обсяг іноземної валюти в туристичному секторі країни був найвищим у 2018 році, що становить 20 мільярдів доларів, що приблизно на 20% більше, ніж у попередньому році. Халяльний туризм є перспективним ринком, оскільки в Індонезії в 2019 році посіла перше місце серед світових напрямків халяльного туризму [1]. Вважається, що розвиток даного напрямку туризму в Індонезії почалося понад 10 років тому [11] і має великі перспективи.

Тому в деяких регіонах Індонезії даний вид туризму розглядається в якості основного напрямку збільшення доходів місцевих бюджетів і джерел доходу для населення [2]. На думку дослідників туристичний сектор Індонезії повинен стати новою основою прибутку країни [4], і вже на сьогоднішній день він позитивно впливає на економічне зростання Індонезії [8]. Тому дослідники наполягають на тому, що розвиток туризму на основі ісламських релігійних принципів в даний час став необхідністю для країни [7].

Україна в перспективі, також володіє великим туристичним потенціалом, який може бути задіяний після нормалізації обстановки в країні і стати однією з основ економічного відродження. Однією з особливостей також є наявність декількох кліматичних зон, морів, річок, озер, гір, степів, лісів, які зможуть задовольнити запити туристів. Тому незважаючи на вкрай складну суспільно-політичну ситуацію вже сьогодні необхідно розробляти стратегію подальшого розвитку туристичної індустрії в тому числі і халяльного туризму.

В Індонезії більшість населення складають мусульмани, і тому у держави є значний потенціал для розвитку халяльного туризму, який привернув увагу суспільства. В Індонезії реалізовані наступні туристичні напрямки: відвідування королівських резиденцій, мечетей, старовинних кладовищ [10] і ін. Культура та місцеві мусульманські релігійні традиції також привертають особливу увагу людей, які відвідують Індонезію. Тому дана країна вважається одним з кращих напрямків для халяльного туризму в світі [5]. Дослідники виділили три туристичні напрямки, які можуть бути запропоновані в Індонезії, а саме: природний туризм, культурний туризм та архітектурний туризм [6]. Окремо відзначено розвиток туризму на озерах, що також може бути впроваджено в розвитку халяльного туризму в Україні, де розташована велика кількість природних водойм. Дослідник Рідха Майя Фаза Лубіс, присвятила окрему статтю розвитку та особливостям халяльного туризму на озері Тоба, яке знаходиться на півночі острова Суматра. Північна Суматра стала одним з одинадцяти напрямків халяльного туризму в Індонезії, яке має переваги в привабливості природних і культурних пам'яток, а також кулінарного туризму [12].

В Україні на відміну від Індонезії мусульмани становлять меншість, але це не заважає їм вносити свою лепту в економічний розвиток держави і сприяти розвитку халяльного туризму. Туристів може зацікавити природний туризм, оздоровчий та медичний туризм, також в Україні є певна кількість об'єктів Ісламської духовно-культурної спадщини, як приклад можна навести мечеті, які споруджені у великих містах країни.

Зацікавленість у розвитку халяльного туризму в Індонезії відображається в релігійному ентузіазмі мусульманської більшості, потенційно привабливих ресурсах для халяльного туризму та економічному потенціалі для підвищення соціального добробуту [14].

В Україні зацікавленість у розвитку халяльного туризму в першу чергу має

бути на державному рівні, мають бути розроблені державні програми з його реалізації, що сприятиме в майбутньому, після стабілізації суспільно-політичної обстановки отриманню додаткового прибутку та розвитку економіки країни. У той же час розвиток даного напрямку туризму вимагає розробки і прийняття Державного стандарту халяль. Для цього необхідні фахівці, що володіють знаннями ісламського закону і практичним досвідом в цій області.

Дослідники вважають, що на даний момент розвиток халяльного туризму в Індонезії стимулювало розвиток економіки спільноти. Цей різновид туризму в цій країні має багато можливостей, якщо його належним чином розвивати. Це пов'язано з тим, що більшість населення Індонезії складають мусульмани [6]. Крім цього великий акцент ставиться на розвитку релігійного гуманізму [1] за допомогою туристичної сфери. Очікується, що створення особливої моделі халяльного туризму поліпшить креативну індустрію, засновану на релігійному (духовному) гуманізмі. В Індонезії також було проведено дослідження, яке розглядає розвиток туризму на принципах, розроблених середньовічним арабським мислителем Ібн Халдуном (1332-1406).

Особливу увагу розвитку халяльного туризму приділено в провінції Банда-Ачех, яка застосовує ісламське право в соціальному управлінні і соціальній системі. Тому вважає, що нинішній шаріатський туризм має великий потенціал для розвитку в даній провінції. Тому в законі обумовлено, що туризм в даній провінції розвивається виключно відповідно до ісламу [3]. Разом з надією на зростання халяльний туризм, може стати економічно вигідним як для уряду Ачеха, так і його народу [2]. Дана провінція також приваблива наявністю великої кількості пам'яток, пов'язаних з історією ісламу даного регіону. В результаті, багато місцевих жителів можуть отримати роботу в сфері обслуговування туристів.

Вони можуть бути задіяні у продажу різних товарів в туристичних місцях (в тому числі і товарів народного промислу), працювати в ресторанах, бути гідями і обслуговуючим персоналом в готелях. Ачех переважно відвідують туристи з Джакарти, яви та Малайзії. У той же час робиться акцент на необхідності поліпшення інфраструктури регіону та налагодження авіасполучення з країнами звідки можуть приїхати потенційні туристи.

В Індонезії також отримав розвиток сільський халяльний туризм [9]. Сільський туризм-це вид туристичної діяльності, при якому враження відвідувачів пов'язані з широким спектром продуктів, зазвичай пов'язаних з діяльністю на природі, сільським господарством, сільським способом життя / культурою, риболовлею та оглядом визначних пам'яток. Сільський туризм здійснюється в не міських районах (сільській місцевості). У той же час дослідниками відзначені і негативні тенденції, наприклад, комерціалізація культури [15] та її знищення. Тому при розвитку сільського туризму треба знайти золоту середину, щоб розвивати туризм і не знищити автентичну культуру.

Для того, щоб туризм можна було назвати халяльним він повинен відповідати ряду вимог:

1. Туристів забезпечити місцями відправлення культу (мечетями), які обладнані місцями для здійснення обмивання. Також необхідно забезпечити проголошення заклик до молитви.
2. Не проводити туристичних шоу, що містять багатобожжя, порнографію.
3. Не допускати вчинення аморальних вчинків, проведення азартних ігор.
4. У магазинах, кіосках і їдальнях забороняти реалізацію заборонених напоїв і їжі. Краще мати сертифікат халяль.

5. Співробітникам необхідно одягатися відповідно до шаріату, і бути ввічливими.

6. Слід забезпечити роздільне проживання чоловіків і жінок, які не перебувають у шлюбі.

В Україні також є можливості для розвитку сільського та екологічного халяльного туризму. Це пов'язано з тим, що з кожним роком збільшується кількість невеликих готелів і приватних будинків, готових надавати подібні послуги. Для того, щоб вони могли приймати туристів згідно комплексу послуг “халяльний туризм”, їм необхідно звернути увагу на релігійні вимоги, викладені вище і які є універсальними для всіх, хто хоче розвивати халяльний напрямок туризму.

На даний момент, в Індонезії є велика кількість готелів обслуговування в яких, відповідають вимогам шаріату. Прикладами дотримання норм шаріату на маршрутах халяльного туризму є управління організацією, допоміжні об'єкти та інфраструктури, що надають послуги, продукт у продажу і так далі [14].

Дослідниками відзначено, що бажання туристів, які віддають перевагу послугам халяль, знову повернутися в подібні готелі пов'язано з повнотою надання там послуг відповідно до вимоги халяль [14], також важливу роль відіграє задоволеність наданими послугами і позитивне враження.

В Україні ще недостатньо розвинений сегмент ринку, де надаються послуги халяль. Певною мірою його розвиток було перервано пандемією COVID 19 і розпочатими бойовими діями. У повоєнний час розвиток даного сегмента послуг може зробити позитивний вплив на розвиток економіки країни.

У той же час дослідники вказують на необхідність підвищення цифровізації халяль туристичного сектора в Індонезії [10]. Це, в першу чергу, необхідно для інформування громадськості та потенційних клієнтів про свої послуги. З цією метою передбачається активне залучення різних соціальних мереж. Також однією з головних проблем розвитку халяльного туризму в Індонезії є інфраструктурні проблеми, вирішення яких полягає у створенні адекватної дорожньої інфраструктури, ремонті пошкоджених доріг і будівництві нових доріг для того, що туристи змогли легко добиратися до місць халяльного туризму в кожному з регіонів країни [10].

Україні також є необхідність розвитку цифровізації та поліпшення інфраструктури регіонів і логістики для розвитку різних напрямків туризму в тому числі і халяльного.

Висновки. В ході проведеного дослідження можна зробити висновок. Що Україна володіє великим потенціалом для розвитку туристичної галузі в тому числі і халяльного туризму, який зможе бути повністю реалізований після закінчення військових дій і відновлення повноцінного міжнародного транспортного сполучення. Для ефективного розвитку даного напрямку туризму необхідно залучити досвід країн, де він зміг отримати активний розвиток. Це відноситься як до ісламських, так і не ісламських країн.

References:

1. Andi, F, Saripudin, S & Ovalia, R 2023, 'Religious Humanism Synergy to Develop Creative Industry-Based Halal Tourism in Indonesia', *Al-Iqtishad Journal of Islamic Economics*, 14, p. 381 - 398. Available from : <<https://doi.org/10.15408/aiq.v14i2.28354>>. [25 November 2023].
2. Ariyanto, A & Dwina Puspita Sari, J 2019, *Developing Halal Tourism (Syari'ah): Investigating The Role Of Intellectual Capital, Organizational Citizenship Behavior, And*

- Spiritual Capital*. WMA-1 EA. Available from : <<https://doi.org/10.4108/eai.20-1-2018.2281950>>. [25 November 2023].
3. Eddy, G & Sartiyah, S 2020, 'Readiness and Understanding of Tourism Industries in The Development of Halal Tourism in Aceh Province', *International Journal of Islamic Economics*, 2, pp.126–132. Available from : <<https://doi.org/10.32332/ijie.v%vi%i.2605>>. [25 November 2023].
  4. Ghea, A & Rita, K 2021, Halal Friendly Attribute of Muslim Travellers Toward A Non-Muslim Destination, *At-Tadbir: journal ilmiah manajemen*, 1 (5), pp. 1–10. Available from : <<https://doi.org/10.31602/atd.v5i1.3006>>. [25 November 2023].
  5. Harjoni, D, Beverly, T & Syamsul, R 2022, 'Analysis of Tourist Satisfaction with Halal Tourism in Aceh', *Indonesian Journal of Halal Research*, 4, pp.1–8. Available from : <<https://doi.org/DOI%2010.15575/ijhar.v4i1.14479>>. [25 November 2023].
  6. Heny, S, Hendri, H & Razie, N 2022, 'Swot analysis of the development of halal tourism in improving the economy of the community islamic economic perspective', *Imara: Jurnal Riset Ekonomi Islam*, 6, pp. 187–192. Available from : <<https://doi.org/187.%2010.31958/imara.v6i2.4886>>. [25 November 2023].
  7. Hermawan Adinugraha, H, Fahmi, I & Nasution, A 2021, 'Halal Tourism in Indonesia: An Indonesian Council of Ulama National Sharia Board Fatwa Perspective', *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8 (3), pp. 665–673. Available from : <<https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no3.0665>>. [25 November 2023].
  8. Madziatul, C, Heri, P, Filianti, F & Muhammad, A 2020. 'Halal Tourism: Between Economic Opportunities and Social Acceptance', *Nusantara Halal Journal (Halal awareness, opinion, research, and initiative)*, 1, pp. 32–42. Available from : <<https://doi.org/10.17977/um060.2020v1p032-042>>. [25 November 2023].
  9. Mohammad, A, Nur, S, Imam, F & Nafisa, A 2023, 'Halal Tourism in Rural Tourism Context: Field Study in Madura-Indonesia', *International Journal of Professional Business Review*, 8 (2), pp. 1–13. Available from : <<https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i2.1546>>. [25 November 2023].
  10. Nurul, H & Nova, R 2022, 'Strategic Model for Halal Tourism Development in Indonesia: A Preliminary Research. Indonesian', *Journal of Halal Research*, 4, pp. 53-64 Available from : <<https://doi.org/DOI%2010.15575/ijhar.v4i2.11849>>. [25 November 2023].
  11. Onni, Z 2020, *Halal Tourism Industry in Indonesia the Opportunities and Challenges*. Available from : <<https://doi.org/10.2991/aebmr.k.201116.027>>. [25 November 2023].
  12. Ridha, L 2022, *Lake Toba Tourism Destinations for Halal Tourism with Social Media of Knowledge Sharing*. Available from : <https://www.researchgate.net/publication/362631494_Lake_Toba_Tourism_Destinations_for_Halal_Tourism_with_Social_Media_of_Knowledge_Sharing>. [25 November 2023].
  13. Saifudin and Eri Puspita, R 2020, 'Predicting the Intention of Millennial Moslemsto Visit Halal Tourism', *Jurnal Ekonomi Syariah* 8 (1), pp.129–142. Available from : <<http://journal.iainkudus.ac.id/index.php/equilibrium>>. [25 November 2023].
  14. Shofiyun, N & Lailatul, Q 2021, 'Sharia compliance as the potential factor for halal tourism destination development', *Nusantara Halal Journal (Halal awareness, opinion, research, and initiative)*, 2, pp. 16–23. Available from : <<https://doi.org/10.17977/um060.2021v2p016-023/>>. [25 November 2023].
  15. Vidiati C, Munajim, A & S, W 2022, 'Rural Tourism: Developing a Halal Tourism Trend Ecosystem Facing Global Market Competitiveness in Indonesia Cientia', *Social sciences & humanities*, 1 (2), p. 348–355. Available from : <<https://doi.org/10.51773/icobba.vii2.100>>. [25 November 2023].